

ΘΕΜΑ: Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΗΜΙΥΠΑΙΘΡΙΩΝ ΧΩΡΩΝ ΣΤΗΝ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΣΥΝΤΑΚΤΗΣ: ΝΑΝΣΥ ΣΑΚΚΑ

«Ο βίος εν Ελλάδι είναι υπαίθριος, έγραψε κάποτε ο Περικλής Γιαννόπουλος. Και ήθελε, νομίζω, μ' αυτά τα λόγια του να πει πως το ήπιο Ελληνικό κλίμα μας δίνει όλες τις δυνατότητες για να ζούμε άνετα και στο ύπαιθρο, να κατοικούμε δηλαδή κάτω από τον ανοιχτό ουρανό, σε υπαίθριους χώρους. Αυτό σε πιο βόρεια και πιο υγρά και σκοτεινά τοπία δεν είναι κατορθωτό. Στα αφιλόξενα εκείνα τοπία το “μέσα” και το “έξω” είναι, σχεδόν, δύο διαφορετικοί και ξέχωροι κόσμοι, ενώ στο κατοικήσιμο ελληνικό τοπίο το “μέσα” και το “έξω” μπορούνε να οργανωθούν σαν μία ενότητα και να συντεθούνε σε ένα αδιαίρετο οργανισμό και χώρο.»

Άρης Κωνσταντινίδης¹

Η σχέση εσωτερικού – εξωτερικού χώρου

Αδιαμφισβήτητα η σχέση ενός κτισμένου κελύφους και του ελεύθερου χώρου που το περιβάλλει είναι πολυσήμαντη. Διαμορφώνεται από μία πληθώρα παραμέτρων -φιλοξενούμενη χρήση, κλιματολογικές συνθήκες, συνθετικές αρχές του αρχιτεκτονικού έργου, κοινωνικές και πολιτιστικές αντιλήψεις - και αντίστοιχα διαμορφώνει τελικά αποτελέσματα ποιοτικά και ιδιοσυγκρασιακά, κατά περίπτωση διαφοροποιημένα, τόσο σε επίπεδο μοναδιαίου κελύφους, όσο και σε επίπεδο αστικού ιστού -αν εξετάσουμε το ίδιο ζήτημα σε μεγαλύτερη κλίμακα. Έτσι μπορούμε να μιλάμε για **εσωστρεφείς ή εξωστρεφείς αρχιτεκτονικές δημιουργίες** και για δημιουργίες, οι οποίες βρίσκονται **σε εναρμόνιση, ή όχι, με το ευρύτερο περιβάλλον στο οποίο εντάσσονται.**

Ενδιαφέρον στο σημείο αυτό παρουσιάζει η επισήμανση των τρόπων με τους οποίους είναι δυνατό να επιτύχουμε τις προαναφερθείσες καταστάσεις. **Η τοποθέτηση καταρχήν του κτίσματος στο οικόπεδο, ιδιαίτερα σε συνάρτηση με τη διαμόρφωση των ορίων του τελευταίου, αποτελεί προσδιοριστικό παράγοντα της εσωστρέφειας ή της εξωστρέφειας**

¹ «Για την Αρχιτεκτονική», Άρης Κωνσταντινίδης, σελ. 213, Εκδόσεις Άγρα, 1987

αντίστοιχα της προτεινόμενης λύσης. Παραδείγματος χάριν, ένα κέλυφος χωροθετημένο κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να λειτουργεί ως φράγμα μεταξύ του κοινόχρηστου και του ιδιωτικού υπαίθριου χώρου, δημιουργεί, αρχικά τουλάχιστον, μία αίσθηση εσωστρέφειας. Από την άλλη μεριά, **η οργάνωση των όψεων αποτελεί κλασσική μέθοδο χειρισμού και προσδιορισμού της διαλεκτικής σχέσης του εσωτερικού του κελύφους με το ευρύτερο περιβάλλον**, στο οποίο το τελευταίο εντάσσεται. Συμπαγή πετάσματα, τα οποία φέρουν μικρά ανοίγματα δημιουργούν, κατά κύριο λόγο, μία αίσθηση αποκλεισμού και αποδυνάμωσης της σχέσης «μέσα» - «έξω». Χαρακτηριστικά μπορούμε να αναφέρουμε το παράδειγμα του **Adolf Loos**, ο οποίος διακρίνεται για τον εσωστρεφή χαρακτήρα των έργων του, στίγμα των οποίων αποτελεί η αντίθεση μεταξύ των συμπαγών, λιτών και αυστηρών όψεων τους και του πολύπλοκου και πολύπλευρου χαρακτήρα των εσωτερικών τους χώρων. Τέλος, ένας ακόμη **βασικός τρόπος χειρισμού του διπόλου «μέσα» - «έξω»**, ο οποίος και θα μας απασχολήσει στην προκειμένη περίπτωση, είναι η **ένταξη στη σύνθεση ημιυπαίθριων χώρων**.

Ο ορισμός του ημιυπαίθριου χώρου

Καταρχήν, είναι απαραίτητο, προκειμένου να αποσαφηνίσουμε τη σημασία την οποία φέρουν οι τελευταίοι, να δώσουμε τον ορισμό του ημιυπαίθριου χώρου. Σύμφωνα λοιπόν με τον Γενικό Οικοδομικό Κανονισμό, **ως ημιυπαίθριος χώρος ορίζεται ο στεγασμένος χώρος του κτιρίου, του οποίου τουλάχιστον η μία πλευρά είναι ανοιχτή προς υπαίθριους χώρους, ενώ οι υπόλοιπες πλευρές του ορίζονται από τοίχους ή κατακόρυφα φέροντα ή μη στοιχεία**. Με την πρώτη ματιά λοιπόν, διαπιστώνουμε ότι οι ημιυπαίθριοι χώροι φέρουν χαρακτηριστικά και αρετές, τόσο του εσωτερικού, όσο και του εξωτερικού χώρου, γεγονός το οποίο τους προσδίδει ιδιαίτερη σημασία.

Παραδείγματα από το παρελθόν

Ο σημαντικός ρόλος των ημιυπαίθριων χώρων στην αρχιτεκτονική καθίσταται αντιληπτός, αρκεί να ανατρέξουμε σε μία πληθώρα παραδειγμάτων της ιστορίας της αρχιτεκτονικής. Η έννοια του ημιυπαίθριου χώρου υλοποιημένου σε διάφορες μορφές –παραδείγματος χάριν **αίθρια**,

στοές, υπόστέγα- απαντάται σε ένα ευρύτατο χρονικό, αλλά και χωρικό πεδίο. Οφείλουμε στο σημείο αυτό και πριν προχωρήσουμε στην παράθεση συγκεκριμένων παραδειγμάτων, να υπογραμμίσουμε ότι παρόλο που η χρήση ημιυπαίθριων χώρων είναι συνηθέστερη σε τόπους, οι οποίοι παρουσιάζουν ήπιες κλιματολογικές συνθήκες, οι τελευταίοι έχουν ενταχθεί επιτυχώς και σε Βορειοευρωπαϊκά κλίματα, κυρίως με τη μορφή στοών, οι οποίες επιτρέπουν την προστατευμένη, σε κάποιο βαθμό, κυκλοφορία των διερχομένων. Στο σημείο αυτό έγκειται και η ποιοτική διαφοροποίηση, ανάμεσα στους ημιυπαίθριους χώρους των **ήπιων κλιμάτων** και στους αντίστοιχους των **βορείων**. Πιο συγκεκριμένα, στην πρώτη περίπτωση ο ημιυπαίθριος αποτελεί **χώρο ζωής**, ενώ στη δεύτερη απλά **χώρο προστατευμένης διέλευσης**.

Όσον αφορά τώρα στην Ελληνική αρχιτεκτονική, οι ημιυπαίθριοι χώροι πάντοτε αποτελούσαν κυρίαρχο συνθετικό στοιχείο και πιο συγκεκριμένα, **το τρίπτυχο, κέλυφος – ημιυπαίθριος χώρος – υπαίθριος χώρος**, χαρακτήρισε έντονα δημιουργίες διαφορετικής τυπολογίας, όπως θα δούμε και στη συνέχεια. Από τα **Μέγαρα του Μυκηναϊκού** και του **Μινωικού Πολιτισμού**, τις κατοικίες της **Ολύνθου** και της **Πριήνης**, τις κατοικίες που αποκάλυψαν οι ανασκαφές της **Αρχαίας Αγοράς των Αθηνών**, τα **Βυζαντινά Μοναστήρια**, μέχρι τις **προσφυγικές κατοικίες των Αθηνών**, ο ημιυπαίθριος χώρος παίζει το ρόλο του συνδετικού στοιχείου, μεταξύ του εσωτερικού και του εξωτερικού χώρου.

Η σημασία του ημιυπαίθριου χώρου

Ο ημιυπαίθριος χώρος λοιπόν, αυτός ο οποίος φέρει χαρακτηριστικά, τόσο του εσωτερικού, όσο και του εξωτερικού χώρου, λειτουργεί **ως στοιχείο μετάβασης μεταξύ των δύο διακεκριμένων καταστάσεων, του «μέσα» και του «έξω»**. Ο χρήστης, μέσω του ημιυπαίθριου χώρου, μεταβαίνει ομαλά από το κέλυφος, στο οποίο νιώθει προστατευμένος, στο πιο «αφιλόξενο» εξωτερικό περιβάλλον. Μεταβαίνει ομαλά από το άπλετο φυσικό φως του εξωτερικού χώρου, στο αυστηρά ελεγχόμενο του εσωτερικού και αντιστρόφως. Μεταβαίνει ομαλά από το μικροκλίμα της οικίας του, στις κλιματολογικές συνθήκες του ευρύτερου περιβάλλοντος και αντιστρόφως. Τέλος, μεταβαίνει ομαλά από την ιδιωτικότητα του εσωτερικού χώρου –ο

βαθμός της οποίας φυσικά εξαρτάται από τη φιλοξενούμενη χρήση-, στο δημόσιο χαρακτήρα του εξωτερικού περιβάλλοντος.

Πέρα όμως από το λειτουργικό χαρακτήρα του ημιυπαίθριου χώρου ως μεταβατικού στοιχείου, ο τελευταίος λειτουργεί επίσης **ως στοιχείο ενοποίησης** των δύο διακεκριμένων χώρων -εσωτερικού και εξωτερικού. Ο ημιυπαίθριος χώρος **αποδυναμώνει τον αυστηρό χαρακτήρα του ορίου**, τον οποίο κατέχουν οι εξωτερικοί τοίχοι του κελύφους και αναλαμβάνει να παίξει, κατά κάποιον τρόπο, αυτός το ρόλο του ορίου **-ενός ορίου πλέον πιο χαλαρού και διευρυμένου, το οποίο προκύπτει μέσα από μία διαδικασία ενοποίησης και όχι αποκλεισμού**. Κατ' ουσία, μέσω του ημιυπαίθριου χώρου **επεκτείνεται ο εσωτερικός χώρος**, αφού μας επιτρέπεται πλέον, να μεταφέρουμε κατά περίπτωση μέρος των δραστηριοτήτων, που ασκούμε στο εσωτερικό του κελύφους εκτός αυτού, απολαμβάνοντας ταυτόχρονα μέρος των πλεονεκτημάτων του εσωτερικού και του υπαίθριου χώρου. Αντίστοιχα **επεκτείνεται και ο εξωτερικός χώρος**, καθώς σε περιπτώσεις όπου η παραμονή σε αυτόν δεν θα ήταν εφικτή –παραδείγματος χάριν, λόγω δυσμενών καιρικών συνθηκών-, το τελευταίο καθίσταται δυνατό, μέσω της προστασίας της οποίας παρέχει ο ημιυπαίθριος.

Ο ημιυπαίθριος χώρος λοιπόν, στοιχείο μετάβασης και ενοποίησης αποκτά **πολυσήμαντο χαρακτήρα**, δίνοντας απάντηση σε πρακτικά προβλήματα και κατά συνέπεια βελτιώνοντας την ποιότητα διαβίωσης των χρηστών στο χώρο, κατ' ουσία **αποτελεί καίριο χώρο ζωής**. Πέρα όμως από τα όσα έχουμε μέχρι στιγμής αναφέρει, οφείλουμε επιπλέον να υπογραμμίσουμε, ότι με την ένταξη ημιυπαίθριων χώρων στην αρχιτεκτονική σύνθεση **ενισχύεται η έννοια της ποικιλίας**, γεγονός ιδιαίτερης σημασίας για την αρτιότητα του έργου. Είναι ιδιαίτερα σημαντικό να παρέχονται στο χρήστη χώροι ποιοτικά διαφοροποιημένοι, οι οποίοι τελικά να αποτελούν ένα αδιάσπαστο σύνολο.

Ο ημιυπαίθριος χώρος στη σύγχρονη αστική γη

Ένας από τους βασικούς ρόλους του ημιυπαίθριου χώρου είναι η ενοποίηση του κτισμένου χώρου με το φυσικό περιβάλλον, στο οποίο ο τελευταίος εντάσσεται. Στους σύγχρονους αστικούς ιστούς, η πυκνή και καθ' ύψος δόμηση του περιβάλλοντος εκφυλίζει τη συγκεκριμένη πτυχή

«λειτουργίας» των ημιυπαίθριων χώρων. Το γεγονός αυτό βέβαια δεν συνεπάγεται την πλήρη αποδυνάμωση και κατάργηση της σημασίας τους, σε θεωρητικό επίπεδο τουλάχιστον, γιατί πρακτικά εκεί τείνουμε να οδηγηθούμε. Δυστυχώς, οι **ιδιαίτερα υψηλές αξίες της αστικής γης** και κατά συνέπεια η προσπάθεια για **μεγιστοποίηση των κερδών** που προκύπτουν από τις οικοδομικές δραστηριότητες, σε συνδυασμό με την **αυξημένη ζήτηση για κάλυψη στεγαστικών αναγκών**, αλλά και την **ανεπάρκεια χώρου**, καθώς σε μία πληθώρα περιπτώσεων το μέγεθος των γηπέδων είναι οριακό, οδηγούν στην **παραγνώριση της σημασίας, της οποίας κατέχει η έννοια του ημιυπαίθριου χώρου**. Συνεπώς, έχουμε ως αποτέλεσμα, στη συντριπτική πλειοψηφία των περιπτώσεων, τη μετατροπή του ημιυπαίθριου χώρου σε ένα ακόμη δωμάτιο διαμερίσματος.

Ολοκληρώνοντας τη σύντομη αυτή αναφορά μας στη σημασία, την οποία κατέχουν οι ημιυπαίθριοι χώροι και με βάση τα όσα έχουμε μέχρι στιγμής αναφέρει, θα μπορούσαμε να πούμε, ότι αποτελούν **σημαντικό «εργαλείο» στη διαδικασία συνολικής αντιμετώπισης του αρχιτεκτονικού έργου, όπου το κέλυφος και το ευρύτερο περιβάλλον του θεωρούνται μία οντότητα**. Αξίζει στο σημείο αυτό να ανατρέξουμε στα λεγόμενα του **Άρη Κωνσταντινίδη**, σύμφωνα με τον οποίο **«εν αρχή ην η αυλή και το σπίτι»**.